שיחה לל"ג בעומר
ר' עקיבא ורחל -
האמון בתיקון

מפי הרב חיים איידלס

לעילוי נשמת

צפורה בת אשר זעליג ובילה צירל

ולרפואת

אברהם בן חנה

והרב אברהם יהושע בן פרומט פאני

שיחה לל"ג בעומר ר' עקיבא ורחל - האמון בתיקון

בל"ג בעומר יש מנהג לעלות לקברו של ר' עקיבא, רבו של ר' שמעון בר יוחאי. אומרת עליו הגמרא (פסחים קט.):

"אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו. תניא, רבי אליעזר אומר: חוטפין מצות בלילי פסחים, בשביל תינוקות שלא ישנו. תניא, אמרו עליו על רבי עקיבא: מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים. בערב פסח - בשביל תינוקות, כדי שלא ישנו. וערב יום הכיפורים - כדי שיאכילו את בניהם".

ר' עקיבא מעולם לא פסק מללמד תורה, כפי שאנו יודעים מהמשנה (פאה א א) "אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה". כאותו המשל הידוע שהמשיל ר' עקיבא לפפוס בן יהודה שרצה להפסיקו מללמוד תורה משום גזירת הרומאים: "למה הדבר דומה - לשועל שהיה מהלך על גב הנהר, וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם: מפני מה אתם בורחים? אמרו לו: מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם. אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה, ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם? אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות? לא פקח אתה, אלא טפש אתה! ומה במקום חיותנו אנו מתיראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה! אף אנחנו, עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה כי הוא חייך וארך ימיך - כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה - על אחת כמה וכמה" (ברכות סא:). בכל הלימוד העצום הזה היה מקפיד ר' עקיבא בכל השנה כולה מלבד בערב פסח וערב יום כיפור. בערב פסח הוא היה פוסק מן הלימוד לטובת חלוקת קליות ואגוזים לתינוקות שלא יישנו ויוכלו לשאול בלילה, ובערב יום כיפור בכדי לשבת ולאכול כהכנה לצום יום הכיפורים.

מדוע ר' עקיבא עוזב את לימודו דווקא בערב פסח בכדי לדאוג שהתינוקות לא יישנו וישאלו את ארבע הקושיות בליל הסדר? בשביל לענות על שאלה זו יש להתבונן בתחילת גדילתו של ר' עקיבא, עליה מפרטת הגמרא (כתובות דף סב:):

"ר' עקיבא רעיא (חתן) דבן כלבא שבוע הוה. חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי (ראתהו שהוא צנוע ומעולה), אמרה ליה: אי מקדשנא לך אזלת לבי רב (אם אקדש לך תלך ללמוד בבית המדרש)? אמר לה: אין (כן). איקדשא ליה בצינעה ושדרתיה (התקדשה לו בצנעה ושלחה אותו לבית המדרש). שמע אבוה אפקה מביתיה, אדרה הנאה מנכסיה (מששמע זאת הוציאה אביה מביתו והדירה מנכסיו). אזיל יתיב תרי סרי שנין בבי רב. כי אתא, אייתי בהדיה תרי סרי אלפי תלמידי (למד שתים עשרה שנה ושב עם שנים עשר תלמידים). שמעיה להההוא סבא דקאמר לה (שמעו לאותו זקן (אליהו הנביא) שאומר): עד כמה קא מדברת אלמנות חיים? אמרה ליה: אי לדידי ציית, יתיב תרי סרי שני אחריני (מצידי יכול הוא ללמוד שנים עשר שנים נוספות). אמר (ר' עקיבא): ברשות קא עבידנא, הדר אזיל ויתיב תרי סרי שני אחריני בבי רב (כיוון שהיא מרשה אלך ואלמד עוד שתים עשרה שנה בלא לשאול אותה). כי אתא, אייתי בהדיה עשרין וארבעה אלפי תלמידי (שב ר' עקיבא עם עשרים וארבעה אלף תלמידים). שמעה דביתהו הות קא נפקא לאפיה (כאשר שמעה אשתו על ביאתו, יצאה היא לקראתו)... כי מטיא לגביה, נפלה על אפה קא מנשקא ליה לכרעיה (משהגיעה אליו נפלה לפניו ונישקה את רגליו), הוו קא מדחפי לה שמעיה (דחפוה המשמשים), אמר להו: שבקוה, שלי ושלכם שלה הוא. שמע אבוה (כלבא שבוע) דאתא גברא רבה למתא, אמר: איזיל לגביה, אפשר דמפר נדראי (אלך ואתיר נדרי). אתא לגביה, אמר ליה: אדעתא דגברא רבה מי נדרת (אם היית חושב שחתנך יהיה גדול הדור היית נודר)? אמר ליה: אפילו פרק אחד ואפי' הלכה אחת (אפילו אם היה יודע פרק אחד לא הייתי נודר, נדרתי משום שהוא עם הארץ). אמר ליה: אנא הוא (אני הוא), נפל על אפיה ונשקיה על כרעיה, ויהיב ליה פלגא ממוניה".

צריך להבין איך ר' עקיבא יכול להפר את נדרו של כלבא שבוע. תלמיד חכם יכול להתיר נדר משום 'פתח', הכוונה שהוא מצא שהנדר לא לקחת בחשבון עניין סביר מסוים וממילא הנדר מותר. אמנם ר' עקיבא רוצה לפתוח פתח להתרת הנדר ב'נולד', כלומר לא בדבר שהיה במציאות בזמן הנדר אלא במשהו שקרה אחר כך, ואם כן אין זה פתח לכאורה. בשעת הקידושין ר' עקיבא היה עם הארץ גמור והסיכוי שיהיה אדם גדול בתורה לא היה במציאות כלל. מילא אם היה פותח לו פתח על דעת זה שיהיה צורבא מרבנן, אחד מיושבי בית המדרש, אבל לפתוח לו על דעת שיהיה גדול הדור הוא פתח בדבר שאינו סביר. כך שואלים התוספות (ד"ה אדעתא דגברא רבה).

רחל פונה אל אדם בגיל ארבעים שאינו יודע קרוא וכתוב ושיילך לבית המדרש. וזהו תנאה לכל הנישואים שלה, כלומר אם היה הולך ר' עקיבא לבית המדרש ולא מצליח למצוא את עצמו בין יושביו הרי שכל הקידושין שלהם היו בטלים. מניין לקחה רחל את העוז הזה להתנות את נישואיה בכך שעם הארץ כזה, שהיה מעמי הארץ הגדולים ביותר עד שאמר "כשהייתי עם הארץ אמרתי: מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור. אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור ככלב! - אמר להן: זה - נושך ושובר עצם, וזה - נושך ואינו שובר עצם" (פסחים מט:)- יהפוך לתלמיד חכם?! היא סיכנה בכך את כל המעמד של המשפחה שלה.

עוד צריך להבין את עניין שמו של כלבא שבוע, מדוע זהו שמו. אומרת הגמרא (גיטין נו.) "שכל הנכנס לביתו כשהוא

רעב ככלב, יוצא כשהוא שבע". אמנם השם קשור למהותו אבל למה להשתמט דווקא במילים אלו, כלב שבע, כשישנן מילים אחרות מתאימות ומכובדות יותר?

אלא שנראה שהגמרא שמשווה בין כלבא שבוע לר' עקיבא רוצה להנגיד בין תפיסות החיים השונות של כל אחד מהם. בכדי להבין את התשובה לשאלות ששאלנו ואת היחס והניגוד שבין ר' עקיבא נפתח בדברי ר' יהודה בן בתירא שהיה נוהג לומר "אין דברי תורה מקבלין טומאה, שנאמר "הלא כה דברי כאש נאם ה'", מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה" (ברכות כב.). הוה אומר לא משנה עד כמה האדם נפל, נכשל והדרדר, מאורה של תורה יחזיר אותו למוטב. ממשיכה הגמרא (שם) ואומרת שר' יהודה בן בתירא ראה בבית המדרש את אחד התלמידים לומד בגמגום. העריך ר' יהודה בן בתירא שאותו תלמיד נטמא ולכן לומד הוא בגמגום, משום שאין הוא בטוח באפשרותו ללמוד תורה בשעת טומאתו. ניגש ר' יהודה ואמר לו "בני, פתח פיך ויאירו דבריך, שאין דברי תורה מקבלין טומאה". אותו תלמיד בגמרא מתואר כלמעלה מר' יהודה, הוה אומר גדול ממנו, ולכן ניגש ר' יהודה ואומר לו "בני, פתח פיך ויאירו דבריך". ר' יהודה מזהה שהתלמיד הזה חושש מללמוד, מרגיש שאינו שייך מפאת הטומאה שלו, ובכל זאת רגע לפני שאותו תלמיד מניח את לימודו ומוותר עליו אומר לו ר' יהודה: בני, הנביא אומר שיש לך אפשרות לשרוף את טומאתך ולהגיע למעלה ממני, שכן הטומאה היא חיצונית לך, ולכן נשאר אתה בני גם במצב נמוך זה".

סיפר ראש ישיבה גדול אחד למורי חמי, שכשהיה תלמיד בתלמוד תורה 'עץ חיים' בירושלים היו מחלקים לתלמידים מרק בזמן הפסקת הצהריים. כל תלמיד היה מגיע עם צלחתו ומקבל את מנתו. אותו ראש ישיבה מספר כי הוא עצמו ניגש, קיבל את מנתו ואחר שאכל אותה עדיין היה רעב, ולכן חזר הוא פעם שנייה בתור התלמידים כדי לקבל מנה נוספת, על אף שהוקצתה מנה אחת לכל תלמיד. אמר מגיש האוכל שהוא מזהה אותו שהוא כבר קיבל מנה, הודה התלמיד כי אכן קיבל אך הסביר כי רוצה הוא מנה נוספת כיוון שהוא רעב. אמר הטבח כי אין הוא יכול לתת לו, כיוון שהמרק צריך להספיק לכל התלמידים. התחיל התלמיד להתווכח איתו, על מנת שיתחשב ברעבונו, משראה התלמיד שאין הטבח נענה- הפך את הדוד ואמר שאם לי לא תהיה מנה נוספת אף אחד לא יוכל לאכול מן המרק. רצו אחריו התלמידים היכו אותו וביישו אותו, וצוות החינוך זרק אותו לביתו מספסל הלימודים יחד עם הוראה כי למחרת עליו להתייצב אצל 'המשגיח' ר' אריה כדי לקבל ממנו תוכחה על המעשה הנלוז שלו. למחרת הגיע אותו תלמיד לר' אריה כשהוא פצוע בגופו וחבול בנפשו, ור' אריה ישב עימו והתעניין בשלום המשפחה, בשלומו, בהצלחתו הלימודית והחברתית.

רק אחר חצי שעה של התעניינות תוך כדי החזקת ידו וליטופה בידו החמה של ר' אריה פתח ר' אריה את מגירת שולחנו, ומוציא מתוכה צלחת מרק חמה מכוסה לשמירת חומה ומגיש אותה אל התלמיד בבקשה שיאכל אותה. אומר אותו ראש ישיבה מאחר שהייתי כל כך רעב ונזוף בלעתי בשקיקה את כל תוכן הצלחת. בעודי אוכל לא הוריד ר' אריה את עיניו ממני תוך מבט חומל ואוהב. אחר שסיימתי את המרק, פתח ר' אריה את מגירתו עוד יותר והוציא ממנה קערת מרק נוספת ומגיש אותה לפניי. לאחר שסיימתי את הצלחת השנייה ליווה אותי ר' אריה לוין. חתם אותו ראש ישיבה: טרם אותו מפגש הייתי מלא הרהורים אם להישאר בתלמוד-תורה או לעזוב אותו ואת לימוד התורה והיהדות בכלל. ומאותו רגע החלטתי שרוצה אני לגדול בתורה ולזכות להיות כמוהו - כמו ר' אריה. זוהי אמירתו של ר' יהודה בן בתירא "בני, פתח פיך ויאירו דבריך".

כשר' עקיבא מתבונן ביציאת מצרים הוא רואה את עם ישראל שהיה במעמד רוחני שפל כל כך, מ"ט שערי טומאה, עד שלא יכלו לשמוע אל משה מקוצר רוח ועבודה קשה. עמדו ישראל להידרדר לשער הטומאה החמישים, שממנו כבר לא הייתה להם יציאה וגאולה, ולכן יצאו בחפזון מיד. מהו אותו שער החמישים של הטומאה? מבאר ר' חיים ויטאל כי שער החמישים הטמא הוא שער היאוש. התחושה כי אין לי עוד סיכוי ואפשרות לשינוי, אלו ההרגלים וההתמכרויות שלי עד אשר איני יכול לצאת מהם, כבר לא ייצא ממני שום דבר. לוקח הקב"ה עם של עבדים משפל העבודה זרה ומיד מדבר איתם בגדלות "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט ו), הקב"ה מרים אותם ומבטיח להם כי יזכו לקבל משמיים את התורה הקדושה. ר' עקיבא רואה את היום הזה כסמל כיצד ניתן ממקום כל כך נמוך להפוך מיד, ברגע אחד, לבנים של מלך מלכי המלכים. ר' עקיבא רואה תכונה זו מתוך מסלול חייו. יודע הוא כי הוא עצמו היה עם הארץ מרוחק מן התורה, רועה צאן פשוט. אך ברגע אחד עשה ר' עקיבא את השינוי. את השינוי עשה ר' עקיבא דווקא כשעמד מול ההבנה שלו כמה פעמים רצה לעשות שינוי ואף על פי כן לא עשה אותו כי לא האמין בכוחו לשנות את טבע ליבו. עומדת מן הצד אשתו - רחל ומאמינה בו, מכח מה שהוא צנוע ומעולה ברור לה כי אותו עקיבא יגיע רחוק. במשך שתים עשרה שנה יושבת היא בדד ולא שומעת ממנו, אך מלאה היא באמון בכוחו של ר' עקיבא וסומכת עליו כי יכול הוא להתמסר אל התורה ולשנות את ארחותיו מן הקצה אל הקצה, עד שנכונה היא כי יילך לשתים עשרה שנה נוספות. ומכוח האמון הגמור הזה הגעתי מעם הארץ להיות גדול הדור. תכונתה המיוחדת של רחל כמאמינה ומדרבנת העמידה את ר' עקיבא וסייעה לו ליהפך את תכונתו אל קצה ההיפוך.

כלבא שבוע היה בדיוק להיפך. התוספות אומר כי נכון שלא 'פותחים בנולד', אך מיישב כי מי שבאמת לומדים במסירות בהכרח יהיה גדול הדור. אלא שכלבא שבוע לא האמין כי אדם כעקיבא יוכל להגיע להיות ר' עקיבא גם אם יילך ללמוד תורה. לא היה לו את האמון בכוחותיו ובטמון באישיותו.

ר' עקיבא ורחל הם סמל האמון של עם ישראל להפוך לגוי קדוש. לכן עוצר ר' עקיבא את לימודו שלו פעמיים בשנה. פעם אחת בערב יום כיפור- בשביל עצמו, להתכונן אל הצום ויום התשובה הגדול. ופעם שנייה בליל פסח- בו מתעסק הוא דווקא בילדים הנמצאים בתחילת דרכם הרוחנית ללמד אותם כי אם תאמינו בעצמכם, תתמידו בדרך, תראו את הערך האמיתי שלכם ולא תרדמו מההכרה שלו, אז תזכו להידמות לי ולאשתי המופלאה רחל, שכל מה ששלי שלה, ובכך תזכו לגדול ולהיות ממלכת כהנים וגוי קדוש.